

VARGA F. JÁNOS

Károlyi Mihály és az antifasiszta emigráció egységfrontja (1941—1944)

Franciaország német lerohanása a magyar baloldali emigráció számára is rendkívül súlyos helyzetet teremtett. A húsz év harcaiban állandó visszavonulásban „pozícióból pozícióba, országból országba” hátráló tábor — Párizs elestével utolsó komolyabb menedékét veszítette el. Egy részük — valószínűleg a nagyobb — maradt, s így a későbbiekben be tudott kapcsolódni a francia ellenállásba. Másrésztük, a németek elől menekülve — Dél-Franciaországon keresztül — Spanyolországba, Portugáliába vagy a gyarmatokra menekült, hogy onnan — amennyiben módja volt rá — tovább menjen Angliába vagy Amerikába. Sokan közülük azonban már „a biztonság első pillanatában” arra gondoltak, hogy mily „fronton” harcolhatnának tovább eszméik védelmében a fasiszmus ellen.

Az angliai magyar emigráció számszerűleg nem volt jelentős — kevés kivételtől eltekintve — „nem voltak gyökerei”.¹ Nagy többségük csak a 30-as évek végén érkezett a szigetországba, de miután főleg a fasiszmus elől menekülők voltak, politikai aktivitásukra — antifasiszta kiállásukra fokozottan lehetett számítani. 1941 áprilisában, a Jugoszlávia elleni orvtámadásban való részvétel miatt, az angol kormány megszakította diplomáciai kapcsolatait a Horthy-Magyarországgal.²

Az eddig csak szervezkedő csoportok ezután alakultak többé-kevésbé szervezett mozgalmakká. 1941 nyarára Londonban három magyar antifasiszta emigrációs szervezet körvonalai bontakoztak ki. A leghatározottabb kontúrokkal a Londoni Magyar Klub rendelkezett. Ebben az időben nagyrészt csehszlovákiai magyar kommunisták vezették.³ A németellenes erők azonnali összefogását — népfrontot — hirdették, sürgették a magyar emigráció sorai között. Kevésbé volt körülhatárolható, s politikailag is „sok színűbb” volt egy másik magyar szervezet, a Nagybritanniai Magyarok Egyesülete, melyet Zsilinszky Antal, a londoni magyar követség volt első titkára szervezett. Az Egyesület „... politikai pártállásra, világnézeti meggyőződésre és vallási hovatartozásra való tekintet nélkül” szándékozta egy nagy csoportba tömöríteni mindazokat az Angliában élő magyarokat, „... akik egyik a fasiszmus bármely formája elleni harcban”.⁴

¹ Egykori levelezés szerinti becslés 2500—5000 főre teszi. P. I. Arch. 704. f. 36. ö. e. 1. l.

² Lásd erről *Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919—1945*. Bp. Kossuth 1969.

³ A Londoni Magyar Klub vagy Hungarian Club in London, vezetői 1941-ben: Radó Zolánt, alelnök: Mohanits Anna, titkár: Salgó Éva.

⁴ P. I. Arch. 704. f. 77. ö. e. 31. l. Zsilinszky Antal, Buday György—Károlyi Mihályhoz 1941. szept. 25-én.

Nagybritanniai Magyarok Egyesülete előfordul mint Nagybritanniai Szabad Magyarok Egyesülete is. Hivatalos angol neve: Association of Hungarians in Great Britain. Vezetője Zsi-

Szándékuk sikertelen maradt, mert a baloldaliak nagyobb részt bizalmatlanok voltak az „átálltakkal” szemben.

A harmadik mozgalmat Lónyai Károly gróf, a londoni emigráció Münchhausen-je szervezte.⁵ Károlyi és a körülötte tömörülők csoportja először ide csatlakozott. „... Ezt annyival is inkább megtettem, mert ismételten kijelentted, úgy Nékem mint másoknak, hogy engemet vezérnek ömersz el és politikai elveimet úgy a múltra, mint a jövőre elfogadod.”⁶ A Szabad Magyar Mozgalom tehát Károlyi vezérsége és programja szerint indult volna. Az 1941. augusztus 2-ára, a Trade Union Club helyiségébe meghirdetett alakuló nagygyűlést azonban Lónyai puccsszerűen lefújta, miután egyértelműen kiderült, hogy Károlyi mind a programot, mind a vezetést a legkomolyabban veszi. Lónyainak pedig nem ilyen Károlyira volt szüksége.

A baloldali elkötelezettséget, helytállást és egy leendő új Magyarország szimbólumát ebben az időben az emigráció progresszív részének valóban Károlyi Mihály neve jelentette. 1941 tavaszán-nyarán többen fordultak hozzá, hogy indítson egy baloldali szabad magyar mozgalmat.⁷ Természetesen meghívta soraiba valamennyi londoni magyar antifasiszta szervezetet. Hozzá hasonló nagy formátumú egyéniség nem volt a londoni emigrációban. A Lónyai-mozgalmába való belépése nem rendítette meg, sőt eltökéltebbé tette abban az irányban, hogy egy valóban az ő programja alapján álló szervezetet hozzon létre.

1941. szeptember 27-én a londoni Ethical Hallban egybegyűlt magyarok gyűlése kimondta az Új Demokratikus Magyarországért mozgalom⁸ megalakulását Károlyi Mihály vezetésével. Az összefogás szüksége kétirányú volt: összefogni mint antifasiszta magyarok, s mint a náci ellenségei s Anglia barátai, hogy „a legjobb tehetségünk szerint igyekezzünk Angliát minden népek szabadsága érdekében folytatott küzdelmében segíteni”.

A Károlyi által meghirdetett program — az adott körülmények között — elvi program volt. „Nekem látod nem az a legfontosabb, hogy valaki anti-Nazi legyen — az is kell. De a legfontosabb, hogy Anti-Horthysta legyen. Nem is Horthy személye a fontos, de én csak azokkal vagyok hajlandó együtt dolgozni, akik velem együtt le akarják törni az „úri” Magyarországot. Lehet, hogy ezért engem is »Holdkórosnak« fogsz megítélni — mint hogy Jászit is annak tartod, ezt csak megtiszteltetésnek venném. Hidd el, különösen a mai földrengés közepe — nem petty réalpolitikusra van szükség, hanem ... merész bátor építőkre van szükség, akik a régi dudvás pilléreket fel merik rúgni, azzal a kockázattal is, hogy esetleg reájuk fognak esni és eltemetik őket. Magyarországnak,

linszky Antal volt; vezető szerepet játszottak az Egyesületben: Révai András, a Pester Lloyd volt tudósítója, Buday György, a szegedi fiatalok egykori titkára, Iványi Grünwald Béla történész, aki itthon a „Korunk” köréhez tartozott.

⁵ Angol neve: Free Hungarian Movement. Lónyai azt állította, hogy Franciaországban 6500 magyar élén harcolt a németek ellen, hogy „komoly” magyar illogális kapcsolatai vannak és kapcsolatai a Foreign Office-al, melyen keresztül „el tudja intézni”, hogy a mozgalmat „elismerjék”. A kaotikus időkből közléseinek kezdetben hitelt adtak.

P.I.Arch. 704. f. 125 ö. e. 36. Ld. Károlyi Mihály Lónyai grófhhoz, dátum nélkül (1941. aug. 3., V. F. J.)

⁶ Uo.

⁷ The Memoirs of Michael Károlyi — Faith without Illusion; Litván György fordítása, kézirat 373 old. és Kaczér Illés, Prager Jenő, Róbert Oszkár, Simon Mózes — Károlyi Mihályhoz 1940. jún. 15. P.I.Arch. 704. f. 76 ö. e. 16—17. l. Rév Béla — Károlyi Mihályhoz 1941. jún. 2. P.I.Arch. 704. f. 77 ö. e. 12. l.

⁸ P.I.Arch. 704. f. 36 ö. e. 10. l.

Európának egy egészen új épületre van szüksége. Zsilinszkyeknek — Bethlennek nincs és nem lesz többé szavuk. Legalábbis én erre törekszem.”⁹ A fenti sorok magánlevélből valók, mégis igen jól mutatnak rá Károlyi programjának azokra a pontjaira, melyek alapvetően különböztek — 1941-ben — a többi antifasiszta magyar emigrációs szervezet programjától. Elsősorban abban, hogy a hitlerizmus elleni harcot kezdettől fogva szorosan összekapcsolta a horthyizmus elleni küzdelemmel, miután szoros analógiát látott közöttük, eszközeikben, módszereikben, célkitűzéseikben egyaránt. „Mindenkinek, aki becsületesen harcolni akar Hitler ellen, annak ugyanúgy kell harcolnia Horthy ellen is, mert Magyarország Hitlerének neve Horthy Miklós.”¹⁰ Nem volt „politikus” ez a kiállítás — mondhatnánk ma. „Károlyi egy tragikus idealista”, programja nincs egy vonalon az angol politikával — vágták a fejéhez akkor.¹¹ Károlyi, aki nem mindig tudott „reálpolitikus” lenni, ebben az esetben helyesen értékelte a magyar emigráció progresszív részének helyzetét, feladatát. Világosan látta, hogy az új magyar köztársaság nem Londonban, nem Amerikában, hanem Magyarországon fog létrejönni, s azt, hogy még félhivatalos elismerésre sem lehet számítani az angol kormánytól. Tisztában volt továbbá a magyar emigrációs „klub-politika” valóságos súlyával is.

Ebben a helyzetben nézetünk szerint sem lett volna helyes, ha Károlyi olcsó és az „igazi politika” számára egyébként semmit sem számító kompromisszumokat tett volna a Horthy-rendszer irányában, amely ellen két évtizeden át egy pillanatig sem szűnt meg harcolni.

Az Új Demokratikus Magyarorszáért mozgalom programja abban is alapvetően különbözött a többi londoni emigrációs csoport programjától — 1941-ben —, hogy Magyarország felszabadulását szorosan összekapcsolta a társadalom átalakításának kérdésével, az úri Magyarország felszámolásával. Elsősorban az azonnali gyökeres földreform szükségességét hirdette.¹² A külpolitika vonatkozásában alapvetően azt szögezte le, hogy szakítani kell a német „barátsággal” és szláv orientációra kell törekedni. Jó kapcsolatokat kell létesíteni a szomszéd államokkal, s létre kell hozni egy dunai konföderációt, amely hivatva lesz a kis nemzetek nacionalizmusokat kiküszöbölni és a békét tartósan megőrizni a Duna-medencében. A Károlyi mozgalom feladatául tűzte ki azt is, hogy a fenti alapelvek alapján az egész baloldali emigrációt laza szervezeti keretek között, de igen határozott politikai célokért összefogja, s világmozgalommá szervezze.

Néhány hét, hónap alatt a magyar baloldali emigráció többségét jelentő „Hitler és Horthy ellenes százszázalékos demokraták” csatlakoztak Károlyi mozgalmához. Először — még szeptemberben — az Egyesült Államok demokratikus „magyarsága”, majd a kanadaiak, november 9-én a brazíliaiak, november 12-én a chileiek és mexicóiak és a palesztinai magyarok, december 17-én az Argentínában élő baloldali magyarok csatlakoztak és vállalták Károlyi prog-

⁹ Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára (a továbbiakban: M.T.A. Kézirattára) Ms 5367/196, Károlyi Mihály Hatvány Lajoshoz 1941. máj. 31. Károlyi álláspontja az idézett kérdésekben a Szovjetunió elleni német—magyar támadás után még jobban megerősödött.

¹⁰ P.I.Arch. 704. f. 36 ö. e. 38. 1. Az 1941. szept. 27-i gyűlés jegyzőkönyve.

¹¹ Uo. 44. Nagy István hozzászólása.

¹² A mozgalom agrárszakértője, Dániel Arnold 1942-ben azt állapította meg, hogy egy radikális földreform esetén 9 hold körüli föld jutna minden földművesnek, akinek eddig ennél kevesebb, vagy semmije sem volt. „Magától érthetőleg a birtokreform kedvező gazdasági és szociális hatása csak úgy volna teljes, ha kiegészítendődnék a kis gazdaság technikai reformjával is.” P.I.Arch. 704. f. 78. ö. e. 101. l.

ramját.¹³ Ez nem jelentette azt, hogy ezek a szervezetek, csoportok beolvadtak a londoni szervezkedésbe. „A New Democratic Hungary mozgalom nem más mint a háború időtartamára való tömörülés az én ad hoc programom alapján.”¹⁴ A „csatlakozás” annyit jelentett, annyit kellett, hogy jelentsen, hogy Károlyi „ad hoc” programjának alapelveit: a Hitler és Horthy ellenes harcot egy igazi népi demokráciáért, a radikális földreformot, a szovjet orientációt és a Duna konföderáció eszméjét elfogadják. Ez volt az együttműködés alapja és célja egyaránt, ezen belül természetesen minden magyar mozgalom megtartotta függetlenségét.

A külföldön élő magyarság legnagyobb része az Egyesült Államokban és Kanadában élt. Viszonylag nagy számban éltek még magyarok Dél-Amerikában is. Helyzetük több szempontból is alapvetően más volt, mint az angliai magyaroké. A „kitántorgott”-ak százazrei az első világháború előtt érkeztek, nem emigrációba, hanem „új hazába”. Ezek a bevándorlók — néhány kivételtől eltekintve — a magyarságnak úgy gazdaságilag, mint műveltségileg a legszegényebb rétegeiből kerültek ki. Nagy többségükben politikailag „színtelenek” voltak, nézeteik főként a Magyarország iránti érzelmeken alapultak, politikai aktivitásuk nem volt számottevő.¹⁵ Érzelmi alapon a mindenkori magyar kormányzat vagy nemzeti alapon álló ellenzék jól „hozzájuk tudott férni”. Itt lelkes támogatásra talált „nemzeti alapon” 1914-ben a Függetlenségi Párt nevében Károlyi Mihály és a 20-as évek elején Horthy Miklós kormányzó egyaránt.¹⁶ 1918—1919 emigrációja nem változtatott ezen a helyzeten. Legtöbben nem „ide indultak”, s így „egyenként” érkeztek, számszerűségükben pedig nem is voltak összehasonlíthatók a korábbi évtizedekben érkezettekkel. Ők alkották az amerikai baloldali politikai emigráció alapjait. Soraikat vélt vagy igazi, de általában még „hazuról hozott” politikai ellentétek tovább osztották. A szociáldemokraták Az Ember c. lap körül, a kommunisták a Magyar Jövő c. lap körül csoportosultak. Jól példázza az emigrációs politika akkori állapotát, hogy ott a „magányos” Jászi Oszkár, aki az egyik legelszántabb ellensege volt a Horthy-rendszernek, inkább „csinált” hazai ellenzéki politikát, mint hogy az amerikai „magyar politikában” vett volna részt. Szükségesnek tartjuk mindezeket, ha

¹³ P.I.Arch. 704. f. 36 ö. e. 31. l. Üzenet (Chile), 1941 5. sz. (okt.), szerkesztőségi cikk: „Megalakult . . . a »Demokratikus Magyarorszáért« küzdő mozgalom. A chilei magyarság igyekezett, hogy az első között legyen, akik ezzel az akcióval kapcsolatba lépnek és reméli, hogy ez a mozgalom még nagy szerepet fog játszani Magyarország jövő sorsának intézésében. Örömmel üdvözöljük Károlyi Mihályt, mert benne látjuk az egyetlen személyt, aki ma a demokratikus irányú magyar mozgalmak vezetésére hivatott.” A chilei baloldali magyarság az Üzenet c. lap és a „Concordia” egyesület köré csoportosult. (A chilei „Üzenet”-ről lásd *Markovits Györgyi*: Ismeretlen magyar lapok. A chilei „Üzenet”, 1941—1942; Magyar Könyvszemle 1974, 3—4. sz.). Az Üzenet 1941. 6. száma, valamint a Harc 1942. február 14-i száma tudósít arról, hogy Károlyi fellépése olyan lelkesedést váltott ki a bolíviai magyarok között, hogy megalakították a „Bolíviai Magyar Demokratikus Kört”. Dr. Katz Lipót már 1941. okt. 8-án üdvözlö az angliai megalakulást a Mexicói Szabad Magyarok nevében.

¹⁴ Károlyi Mihály — Vámbéry Rusztemhez 1942. aug. 18-án; P.I.Arch. 704. f. 126 ö. e. 31. l.

¹⁵ *Gabriel Lorenz*: The two Hungarian Movements for freedom in the United States. With a particular analysis of the Movement for „Independent Hungary” initiated by Tibor de Eckhardt. Lorenz röpirata a „The new Democracy” röpiratsorozat egyik része. Információt — Eckhardt szerint — Vámbérytól kapta. U. S. National Archives St. O. 846. 01/386 1/2. Jászitól is kért információt. Lásd G. Lorenz levelét Jászihoz. Columbia, Jászi papers, Box 15. A röpirat tartalma is egyébként ezt látszik igazolni.

¹⁶ Lásd erről: A toll mártírjai. Összeállította Mester Sándor. Kiadja: A Magyar Újságírók Emigráns, Deportált, Internált Csoportja (1947) kötetben: *Vámbéry Rusztem Emigráns c. írását*.

csak vázlatosan is, jelezni, mert — szemben az angliai magyarsággal — az amerikai magyarságnak története volt, s ebbe a történeti szellemi atmoszférába kerültek be azok a magyarok, akik a Horthy—Hitler pokol elől menekültek az 1930-as évek második felétől egészen 1941 végéig.

1941 szeptemberében két magyar mozgalom bontott zászlót az Egyesült Államokban. Clevelandban szeptember 20—21-én a magyar emigráns polgári progresszió legkiválóbb harcosai alakították meg a Demokratikus Magyarok Amerikai Szövetségét.¹⁷ Céljuk elsősorban természetesen a Szövetségesek támogatása: „Mint magyarok természetesen minden reményünket a demokráciák győzelmébe vetettük ... — ettől várjuk, hogy végre eltűnjék Magyarországról az a félfudális, félfasiszta, álkormányos, antiszemita uralom, amely a paraszttól a földet, a munkástól a jogot tagadta meg, az értelmiségtől pedig a szellem szabadságát. Bűnei betetőzéseként ez a rendszer küldi ma a magyar fiatalság virágát tizezer számra orosz mezőkre, hogy ott önön érdekei ellen haljon meg a Führer nagyobb dicsőségére.”¹⁸ Az összes lényeges ponton politikai programjuk azonos Károlyi-éval. A magyar felszabadulást ők is csak gyökeres társadalmi átalakulás keretében tudták elképzelni. Hirdették a szomszéd népekkel való barátságot, a Dunai Konföderációt, s talán kevésbé hangsúlyozottan, több fenntartással a szovjet orientáció szükségességét is. A hitleri fasizmus és a horthyizmus között ők is szoros analógiát láttak.¹⁹ A mozgalmat kezdetől fogva Károlyival egyetértésben és őt tájékoztatva szervezték. Károlyi már 1941 tavaszán felhívta őket, hogy vegyenek részt az ő mozgalmában,²⁰ de az amerikai emigrációs „talaj”, az „amerikai magyar ugar” sokkalta nehezebb volt annál, hogy a progresszívek „csak” a londoniakhoz csatlakozva érdemleges tevékenységet tudjanak kifejteni. Ezért alakították meg önálló szervezeteiket, s hozták létre a magyar baloldali emigráció legszínvonalasabb, legütőképesebb lapját, a „Harc”-ot és hasonlóan kiemelkedő folyóiratukat, a „Magyar Fórum”-ot is.²¹ A clevelandi szervezkedés kettős irányú volt: egyrészt a progresszív *amerikai* magyarokat,

¹⁷ Lásd Új Világ (Buenos Aires), 1941. nov. 15. Üzenet (Chile), 1941. 6. sz. december. Gabriel Lorenz i. m. 1. A kongresszuson többek között jelen voltak: Jászi Oszkár, Vámbéry Ruzstem, Fényes László, Vincze Sándor, Moholy Nagy László, Rácz Samu, Schultz Ignác, Terebessy János.

¹⁸ Új Világ, 1941. nov. 15. — Kiáltvány Amerika Szabad Magyarjaihoz.

¹⁹ „... a mi küzdelmünk a magyar hitlerizmus ellen nem tegnap — nem az októberi forradalommal kezdődött — évszázados ez a harc, első mártírja Dózsa György utolsó reménye Károlyi Mihály.” Uo. és Harc, 1942. febr. 12.

²⁰ Columbia University Butler Library Jászi Collection, a továbbiakban: Columbia Jászi Papers — Jászi napló, 1941. ápr. 12.

²¹ A Harc a D. M. A. Sz. lapja volt, 1941. dec. 25-én jelent meg első száma. „Harc a nevünk, harc a célunk. Harc a demokráciáért, az emberségért, tehát a magyarságért. Amikor a föld egyik fele harcban áll a másikkal, ennek a világegésnek pusztító tűzénél senki se süsse a maga politikai peccenyéjét. Kötelesség küld bennünket a harcba, kötelesség, mely a magyar kultúra minden becsületes munkásának szíve vágycsőből fakad.” — A Harc 1946 januárjáig jelent meg. Szerkesztője Vámbéry Ruzstem volt, első időszakban lelke és szervezője — „önkéntes kiválásáig” — Schultz Ignác, munkatársai: Jászi Oszkár, Faludy György, Kéri Pál, Halasi Béla, Btró János, Ignó Hugo, Ignó Pál, Hatvány Lajos, Goldzieher Max, Halász Miklós, Szenes Pirooska, Lesznay Anna, Havas Endre, Szélpál Árpád, Böhm Vilmos, Mikes György, Károlyi Mihály és Károlyi Mihályné.

Lásd Az Ember, 1946. febr. 2. A Harc. — Szükségesnek tartottuk e részletezést, miután hazai könyvtárainkban nem található meg e hetilap egyetlen száma sem. A „Magyar Fórum”-nak hat száma jelent meg 1942 elejétől 1943 elejéig. Itt jelent meg az 1942 évf. 1. számban Károlyi Mihály: Nyílt levél Jászi Oszkárhoz, mely Károlyi programjának legplasztikusabb, legjobb kifejtése. — A „Magyar Fórum”-ról lásd részletesen Markovits Györgyi: „Magyar emigránsok a fasizmus és a háború ellen. Tengerentúli lapok a második világháború idején” c. kéziratát.

másrészt a baloldali magyar emigránsokat tömörítette. Ezen belül a csak „magyar ügyekre” megszervezték a „Free Hungary” mozgalmat, melyben elvben csak magyar állampolgárok vehettek részt.²²

1941. szeptember 27-én még egy „szabad” magyar mozgalom alakult az Egyesült Államokban, az „Independent Hungary” — a Független Magyarországért. Alapítója és vezére Eckhardt Tibor volt, kinek küldetését sok szempontból a mai napig nem fejtette meg a történettudomány. Eckhardt Hitler- és németellenes volt, mert felismerte, hogy a magyar uralkodó osztály hagyományos németbarát politikája ismét pusztulásba fogja vinni az országot. Mint a hazai magyar polgári ellenzék legnagyobb pártjának vezére 1940-ben még a hasonló felismerésekkel küzdő Teleki megbízásából járt az Egyesült Államokban, s tárgyalta Roosevelttel elnökkel is.²³ 1941-es útja is — mert ő nem menekült — legalábbis kezdetben „félhivatalosnak” volt tekinthető. Mozgalmának kibontakozása ezt látszik igazolni. A Független Magyarországért mozgalomhoz elsősorban az addig Horthyékát támogató szervezetek csatlakoztak. Elsőként és elsősorban az Amerikai Magyarok Szövetsége, amely a legnagyobb létszámú amerikai magyar szervezet volt és akkor még nyíltan vallotta hogy nem németellenes, csak Magyarországért (az ezerévesért, V. F. J.) küzd. A Független Magyarországért mozgalom a baloldali emigráció szemében nem volt más, mint Horthyék esetleges „kiskapuja” a Szövetségesek felé. Ezt igazolni látszott Eckhardt és a State Department igen jó kapcsolata, amely érezte — szemben a baloldallal —, hogy Eckhardt mögött „állnak”.²⁴ Mégpedig nem magyar emigráns szervezetek, mert azok nem különösebben érdekelték a State Department illetékes tényezőit.

A baloldali magyar emigráció kezdettől fogva a legfontosabbnak az Eckhardték elleni harcot tartotta, mert számukra a legfontosabb Magyarország felszabadítása, a magyar társadalom gyökeres átalakítása volt. „Eckhardt szimbóluma annak, aminek pusztulnia kell Magyarországról, ha az egyszerű nép világa elkövetkezik. Vele és a hozzá hasonlókkal szemben nincs megalkuvás. Mint tűz a vízzel, úgy állunk szemben velük, mert míg ő tankkal és gépfegyverekkel várna a frontról hazatérő katonákat, addig mi minden hitünket és reményünket azokba a magyar katonákba helyezzük, akik fegyverrel a kezükben fognak jogot és leszámolást követelni a háború után.”²⁵ Mindenáron meg akarták akadályozni annak amerikai feltételeit, hogy a Horthy-rendszer a „tizenkettedik órában” egy esetleges átállással megmentse uralmát. Ez a törekvésük, amely a Károlyi nevéhez fűződő mozgalmakra kivétel nélkül jellemző volt, nem mindig és nem mindenben egyezett a Szövetségesek külpolitikai elképzeléseivel.²⁶ Gyen-

²² A Demokratikus Magyarok Amerikai Szövetségének és a Free Hungary mozgalomnak valójában Vámbéry volt a vezetője, szellemi vezére pedig mindkettőnek Jászi volt. Ezek az „ön-álló” szervezetek természetesen károlyisták voltak. Károlyi maga is arra hívja fel az amerikai magyarokat, hogy „sorakozzanak Jászi Oszkár köré”. Magyar Fórum, 1942. 1. sz.

²³ Eckhardt küldetéséről a legrészletesebben lásd: *Hajdu Tibor: A két világháború közötti történelem amerikai forrásaiból.* — Valóság, 1973. évf. 10. sz.

²⁴ Hajdu Tibor id. tanulmánya. — Gabriel Lorenz id. elemzése.

²⁵ Magyar Fórum, 1942. évf. 4. sz. (szerkesztőségi). Az eckhardtisták a Vámbéry csoportról: „... egy olyan undorító horda szervezkedik sorainkban, a föld alá szorult értelmiségiek, lelki és szellemi csatornatöltelékek olyan keveréke, akik nem általják most Clevelandban és New York-ban nyíltan kijelenteni, hogy nem akarják Magyarország ezeréves határait visszaállítani” (angolból). — Idézi Gabriel Lorenz idézett elemzése, 19. old. az Amerikai Magyar Népszava 1941. nov. 19-i számából Eördögh Elemért.

²⁶ Károlyi túlértékelte Horthyékát s lehetőségeiket. „Képesek az utolsó pillanatban előszedni Bethlent és a németek ellen támadni azzal a feltétellel, hogy minden maradhat a régi, nem beszélve arról, hogy egy új demagógiával megszelídíthetik a népet is.”

geségüket, amivel ők is tisztában voltak, jól illusztrálta az a tény, hogy ennek ellenére — a háborús viszonyok közepette is — működhettek.²⁷ Ennek egyik oka sajnálatosan az is volt, hogy ez a baloldali emigráció nem rendelkezett itthon sem számottevőnek nevezhető bázissal. Ugyanez Eckhardtról nem volt elmondható.

Az Eckhardt elleni küzdelem mégis baloldali győzelemmel végződött, bár ez csak részben volt a radikálisok, szocialisták, kommunisták határozott elutasításának következménye, inkább a „mögötte állók” magyarországi háttérbe szorulásának tudható be. Az utolsó lökést Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter adta meg, aki a State Departmentben erélyes tiltakozást jelentett be az Eckhardt-féle konföderációs elképzelések ellen.²⁸

Eckhardt fellépése és szereplése élesen világított rá a baloldali amerikai emigráció egyik leggyengébb pontjára. Arra, hogy nem rendelkeztek igazi vezetővel. Jászi már majd 70 éves, 22 éve emigrációban él. Amerikai állampolgár és a 30-as évek elejétől „megszűnt közvetlen érdekeltsege” a honi dolgok iránt. Elvi intranzigenciája a napi politika „kinövésével” szemben már rendkívül erős. Oberlinben visszavonultan élt, ahonnan egyébként sem lehetett „politikát csinálni”. Vámbéry politikai menekült, korban ő még közelebb a 70. évéhez. Két éve élt még csak az Egyesült Államokban. Ízig-vérig politikus volt, ezt néha még el is túlozta. Egyikük sem volt alkalmas a baloldali magyar emigráció mozgalmának szélesebb körű kibontakoztatására. „Ma egyetlen olyan ember van, aki alkalmas lenne az Egyesült Államok demokratikus magyarjainak megszervezésére és vezetésére — írta Jászi Harold J. Laskihoz —, s ez Károlyi Mihály . . . Ami engem illet, egyáltalán nem vagyok elvakult bámulója egykori köztársasági elnökömnek. Tudom, hogy emigrációja során súlyos hibákat követett el és kénytelen voltam őt többször, élesen bírálni. Nem hiszem, hogy valaha is a jövődő magyar átalakulás vezetője lehetne. Az erre a munkára alkalmas ember ma még talán ismeretlenül él az ország valamelyik elmaradott zugában. Meggyőződésem azonban, hogy ma egy Károlyi által vezetett kampánynak igen nagy jelentősége lenne. Az ő neve a magyar demokratikus köztársaság eleven szimbóluma. Idealizmusát, bátorságát, őszinteségét senki sem vonja kétségbe. Szovjetunió iránti rokonszenve közismert . . . A Habsburgok iránti gyűlöletében őszinte és megingathatatlan. Amerikában való megjelenése döntő hatással lenne a munkásokra és a liberális értelmiségiekre, s leleplezné az ellenforradalmi intrikákat. Még Latin-Amerikában is sok magyar kolónia van, amely benne látja Magyarországot felszabadítóját. Emellett Károlyit a szomszédos közép-európai országok demokratikus elemei is kivétel nélkül barátjuknak tekintik.”²⁹ Jászi mindenre kiterjedő érvei jól foglalják össze Károlyi Amerikába hívásának legfőbb indokait. Itt csak azt kell hangsúlyoznunk, hogy ott potenciálisan valóban jóvalta nagyobb lehetőség volt egy nagyobb méretű baloldali szabad magyar mozgalom kibontakoztatására.

²⁷ A State Department „nem állt szóba a D. M. A. Sz-al”. „Ez érthető is. Mozgalmak, melyek mögött tömegek nem állnak, nem jelentenek semmit. A State Department nyilván azt az információt kapta, hogy a D. M. A. Sz. mögött van három hetvenéves hajdan jól ismert, de jelenleg izolált úr . . .” — Jászi Oszkár Fényes Lászlóhoz 1943. febr. 23-án. Columbia Jászi papers Box 15.

²⁸ Hajdu Tibor id. tanulmánya. A washingtoni angol követség jegyzékben jelentette ki 1942. márc. 28-án, hogy ők nem támogatják Eckhardtot. U. S. National Archives St. D. 864. 01/386 1/2.

²⁹ Jászi Oszkár — Harold J. Laski-hoz 1942. febr. 23-án. Közbenjárását kérte Sir Stafford Crippsnél Károlyi amerikai bebocsátási ügyében. P. I. Arch. 704. f. 78 ö. e. 19. l.

Károlyi meghívását leginkább a „chicagóiak”³⁰ (Moholy-Nagy, Rony Hugo, Vincze Sándor) szorgalmazták. Egyértelműen támogatta őket ebben a szándékukban Jászi is. Vámbéry, a „politikus” eleve reménytelennek tartotta a vállalkozást. Elsősorban azért, mert szerinte Károlyi Washingtonban kommunistának volt elkönyvelve, s mint ilyen nem kívánatos személy. E „hivatalos nézet” megváltoztatására pedig reménytelennek tartott minden megmozdulást. Abból a megfontolásból indult ki, hogy ha ők Károlyi mellett agítálnak, aláírást gyűjtenek, amerikai magyar ellenfeleik a tiltakozás dupláját könnyedén gyűjtik össze és viszik Washingtonba; ez pedig inkább ártott, mint használt volna mozgalmuknak.³¹ Ezt látszott igazolni az amerikai külügyminisztérium mindvégig kérlelhetetlen elutasítása Károlyi vízumügyében. Vámbéry valóban reális politikai megfontolása mögött azonban húzódtott egy más megfontolás is. Kimondatlanul, de nem vállalta Károlyi amerikai vezérségét. A „vezér” pozíciójából írta: „Jól tudod milyen nagyra becsülöm Károlyi puritán egyéniségét, de vezérnek épp oly lehetetlen mint Eckhardt, vagy Te, vagy bárki más, aki egy letűnt kort képvisel. Mi lesz a háború utáni Hunniával azt senki sem tudhatja...”³² Itt azonban senki sem gondolt a háború utáni Magyarország vezetésére — az amerikai baloldali emigráció vezetéséről volt szó!³³

Vámbéry egyébként felesleges taktikázásának nem lett volna semmi jelentősége, ha nem szolgált volna alapul a D. M. A. Sz. „radikálisainak”, a chicagóiaknak a kilépésre, akik megunták, hogy Vámbéryék már vagy egy éve ingadoztak Jászi, Eckhardt és a State Department között. 1942 november elején Chicagóban egy újabb „igazi” károlyista mozgalmat alakítottak, a Magyar Amerikai Demokratikus Tanácsot.³⁴ Minden közvetítési kísérlet az egység helyreállítására sikertelen maradt, Károlyi maga nem kívánt ilyen irányban beavatkozni, annál kevésbé sem, mert tulajdonképpen ő pozitívan ítélte meg az új alakulást. Jászi azonban jogosan róhatta meg Moholy-Nagy-ékát: „... nem gondoljátok furcsának, hogy Ti prédikáltok nekünk Károlyi Mihályról, programjáról és a vele való együttérzésről, akik egy életen át szövetségben, barátságban, szabadságban és számosan börtönben, de mindig és mindenütt helyt állottunk Októberért és ezzel együtt Károlyiért. Ti meg sem hallgatva azokat, akik Benneteket is csak felráztunk húsz éves amerikai tespedésekből, vádoltok és ítéltetek felettünk.”³⁵

A chicagói alakulás nagyon sokat rontott az egész amerikai magyar baloldal pozícióján, mert olyan pillanatban történt, amikor komoly esélye volt annak, hogy a D. M. A. Sz. körül létrejön az egész baloldal egységfrontja.

³⁰ Harc, 1942. ápr. 18. A „chicagóiak”, a D. M. A. Sz. „radikálisabb” szárnyú, képviselőik ebben az időben: Vincze Sándor, Moholy Nagy László és dr. Rony Hugo voltak.

³¹ Vámbéry Ruzstem — Jászi Oszkárhoz 1942. márc. 11-én. — Columbia Jászi papers Box 15.

³² Vámbéry Ruzstem — Jászi Oszkárhoz 1942. márc. 6-án. — Columbia Jászi papers Box 15.

³³ Vámbéry Károlyihoz írt leveleiben a tervezett utazást támogatja. A sikertelenséget abban látja, hogy „Eckhardtra koncentráltak”, akivel nem lehetett szembeállítani Károlyi személyét. Jászival „mindenben százszázaléig egyetért”. — Vámbéry Ruzstem Károlyi Mihályhoz 1942. júl. 26-án. P. I. Arch. 704. f. 78 ö. e. 124. l. Ugyanekkor Jászi a Károlyi kérdéssel: „Egyre világosabb, hogy Károlyi nélkül nem lehet mozgalmat csinálni, s hogy nem fognak vizumot adni az amerikai közvélemény erőteljes megmozgatása nélkül.” Jászi Oszkár — Rony Hugóhoz 1942. júl. 5. Columbia Jászi papers Box 15.

³⁴ Vincze Sándor Károlyi Mihályhoz. — P. I. Arch. 704. f. 78 ö. e. 197. l. — Új Világ, 1942. jan. 17.

³⁵ Jászi Oszkár — Moholy Nagy Lászlóhoz 1942. okt. 14-én. — P. I. Arch. 704. f. 78 ö. e. 205. 1.

A londoniakat nem érintette közvetlenül Károlyi tervezett amerikai útjának meghiúsulása. Egy más jellegű, az egész magyar emigrációt érintő probléma — az egységfront kérdése — foglalkoztatta ekkor leginkább a londoni mozgalmak vezetőit.

Az egységes magyar baloldali mozgalom létrehozásának előzményei még 1941 februárjára nyúltak vissza, amikor a kommunista vezetés alatt álló Londoni Magyar Klub kezdeményezte az összefogást. „Minden félreértés elkerülése végett le akarom itt írásban is szögezni, hogy én korántsem vagyok ellensége annak, hogy a Horthy és Hitler ellenes erők összefogjanak, de nem vagyok hajlandó mindenkit Horthy ellenesnek elfogadni csak azért, mert most azt állítja, holott még tegnap ugyancsak Horthy hívének vallotta magát. Én nem vagyok hajlandó olyanokkal sem szövetekezni, akik bár Horthyt kénytelen kelletlen fel is áldoznak, mert ezt csak azért tennék, hogy egy újabb Horthy-ersatznak: Eckhardtnak egyengessék az útját”³⁶ — válaszolta Károlyi Radó Zoltánnak. Fenti álláspontja az angol—magyar diplomáciai kapcsolatok megszakítása után „a kint maradtakkal” szemben még határozottabbá vált.³⁷ Ez az álláspont nagymértékben járult hozzá ahhoz, hogy a későbbiekben a magyar emigráció több szervezetben tömörült.

Az önálló csoportok létrejötte után 1942 januárjában újból a Londoni Magyar Klub vetette fel a magyar antifasiszta erők összefogásának szükségességét a három jelentősebb londoni szervezet között.³⁸

Károlyi központi szerepe ekkor már nyilvánvaló volt, nélküle semmiféle magyar egységet nem lehetett csinálni. Az erősen személyére épülő Új Demokratikus Magyarországért mozgalom Londonban számszerűségében talán a kisebb volt, de a hozzájuk csatlakozó baloldali szervezetek szerte a világon Palesztínától New Yorkig, Algirtól Santiagóig ebben a vonatkozásban is a legszámottevőbbé tették. A mozgalom szervezetenként, tevékenységében egyaránt kiszélesedett Londonban is 1942-ben. Csatlakozott hozzájuk a Free Hungarian Club körülbelül 150 fővel³⁹ és 1942-ben létrehozták az ún. Dunai Klubot, amelyet a Duna-medence népeinek baráti együttműködését segítő céllal alakítottak.⁴⁰ Károlyinak külön politikai súlyt kölcsönözött az is, hogy a londoni emigráns kormányok képviselői, különös tekintettel a csehszlovák kormányra, csak vele „álltak szóba”. A másik két szervezetnek — ha Londonban „erősebbek” voltak is szervezettség és számszerűség tekintetében — olyan gyenge pontjaik is voltak, amelyek megátolták, hogy körülöttük kristályosodjék ki az egység.

Nem rendelkeztek olyan vezető egyéniséggel, akinek tekintélye, elismertsége megközelítette volna Károlyiét. A Londoni Magyar Klub vezetésében

³⁶ P. I. Arch. 704. f. 125 ö. e. 1. lap.

³⁷ Károlyi Mihály — Hatvany Lajoshoz 1941. máj. 31-én. — M. T. A. Kézirattár Ms 5367/196. . . . az ún. Anti Nazi Zsilinczky csak úgy maradhatott Londonban, hogy színleg antinácinak adta ki magát.”

³⁸ L. M. K. — Károlyi Mihályhoz 1942. jan. 31-én. — F. I. Arch. 704. f. 78 ö.e. 5. l.

³⁹ P. I. Arch. 704. f. 241 ö.e. 69. l. és 37. ö. e. 81. l. A Free Hungarian Club a Lányai csoportból vált ki; miután a londoni csoportok taglétszáma 300—500 tag között mozgott, csatlakozásuk jelentős volt.

⁴⁰ The Memoirs of Michael Karolyi. Faith without Illusion. Litván György fordítása, kézirat 378. l. New Democratic Hungary értesítője, P. I. Arch. 704. f. 78. ö. e. 152. l.

A Dunai Klub rendezvényein — a Szovjetunió kivételével — a Duna-medence valamennyi országának képviselői részt vettek. Tevékenysége főként előadások tartásából állt a Duna-medence népei összefogásának szükségességéről — a konföderációs elképzelésekről.

nagy számban voltak csehszlovák állampolgárságú magyarok — nagyrészt kommunisták; ők lehettek a magyar egység javasloí, állhatatos szorgalmazói, de vezetői nem, miután a csehszlovákiai állampolgárságú magyarok helyzete a magyar mozgalomban több szempontból problematikus volt.⁴¹ Először is azért, mert a londoniakkal szemben a legfőbb budapesti vád az volt, hogy „eladták az országot a cseheknek”.⁴² Másrészt, ha csehszlovákiai magyarok — így a londoniak közül is sokan —, akkor támogassák a londoni csehszlovák kormányt. Harmadszor: a határok kérdésében csak a trianoni határokat ismerték el. Bár mindegyik magyar mozgalom szemben állt a bécsi döntésekkel, de „méltányos békét” reméltek. Károlyiék föderációs elképzeléseivel pedig nem értettek egyet.⁴³

A különböző politikai irányzatokat leginkább tömörítő Nagybritanniai Magyarok Egyesülete, amelyből az idők során a Nagybritanniai Szabad Magyarok Egyesülete lett, viszonylag jó „kapcsolatokkal” rendelkezett a Foreign Office-hoz, a BBC magyar részlegéhez és viszonylag ők álltak legközelebb a hazai talajhoz. Ebből azonban az adott körülmények között semmi előnyük sem származhatott, mert érdemben „nem állhattak szóba” velük. A szomszéd országok londoni emigráns kormányainak képviselői és emigránsai pedig ellenséges magatartást tanúsítottak velük szemben. Miután a mozgalom vezetője a követség hajdani titkára volt, s kizárólag náluk tömörültek a „kintmaradottak”, ez — különösen a kezdetben — „gyanússá” tette őket. Szerveztük emellett a magyar kolóniának csak egy részét tömörítette. Politikai koncepciójukat kezdetben a „bűnös háború”-ban való részvétel elutasítása és a Horthy-rendszer megreformálására irányuló elgondolások jellemezték. 1942 tavaszán Zsilinszky Antal is felvetette egy „Nemzeti Front” létrehozásának szükségességét.⁴⁴

Károlyi nagy dilemma elé került: a mozgalmat csinálni, de nem „politizálni” gyakorlat még a londoni „mikroklímában” sem volt keresztülvihető. Az elvi program képviselője nap mint nap kapcsolatba hozta, nem egyszer

⁴¹ A problémát jól érzékelteti az a tény, hogy a csehszlovákiai magyarok egy része 1942 nyarán végül is külön szervezetet alakított, a Csehszlovákiai Magyarok Demokrata Csoportját. Ez a szervezet Károlyit támogatta. Hasonló gyakorlat jött létre az Egyesült Államokban is. P. I. Arch. 704. f. 78. ö. e. 142. l.

⁴² „... Károlyi mellett, hogy Magyarországot »Benes politikai csatlósává« tenné, a baloldallal együtt a »Szovjetunió karjába dobná« az országot, mint 1919-ben.” *Juhász Gyula*: i. m. 263.

⁴³ A föderációs elképzelések — amelyek ma a politikai tervezetés légviharainak tűnhetnek — akkor nem nélkülöztek minden realitást. Egy időszakban az angol külpolitika is támogatta egy bizonyos föderáció létrehozásának tervét Közép- és Dél-Kelet-Európában. A szovjet külpolitika azonban két tényezőt látott e mögött: először is angol behatolási kísérletet a térségbe, másodsor pedig egy újabb „cordon sanitaire” létrehozásától tartott. A Szovjetunió határozottan ellenezte az ilyen irányú terveket. Lásd erről: *Ránki György*: A második világháború története, Gondolat. 1973. 387 és *Ránki György*: Kelet-Közép-Európa második világháborús történeti irodalmának kérdései, Történelmi Szemle 1973, 3—4 sz. Károlyi természetesen szovjet orientációjú föderációt akart. Kétségtelen azonban, hogy a föderatív elképzelések széles skáláján nem kevés olyan elképzelés is volt, mely nemcsak a Szovjetunió számára, de a Duna-medence népei érdekeinek sem felelt meg. Lásd pl. Otto of Austria: Danubian Reconstruction, Foreign Affairs (New York) 1942, Vol. 20, No 2, 243—252.

A föderációs tervek határozott szovjet ellenzése miatt lehetett, hogy az L. M. K. is határozottan ellenezte ezeket az elképzeléseket, még a Károlyi-féle kifejezetten szovjetbarát elgondolásokat is, bár a föderáción kívül minden fontosabb kérdésben egyetértettek.

Lásd: Károlyi Mihály — Rákosi Mátyáshoz 1943. febr. 26-án. P. I. Arch. 704. f. 127 ö. e. 17. l.

⁴⁴ P. I. Arch. 704. f. 37 ö. e. 83. l. és Károlyi Mihály — Jászi Oszkárhoz 1942. jun. 3-án, uo. ott 126. ö. e. 19. l.

konfrontációra kényszerítette a napi politika gyakorta — a pillanatban — súlyosabb érveivel. Így a magyar egységfront problémájával is. Ebben a kérdésben azonban jogosan képviselhetett intranszigenesebb elvi politikát, annál is inkább, mert az „egyesült magyar erők” gyakorlati jelentősége az egységfront által 1942—43-ban nem lett volna lényegesen nagyobb. Károlyi egységfront-elképzelése azon alapult, hogy az összefogásnak csak a baloldalon belül van értelme. Ez a baloldaliság annyit jelentett, hogy az összefogás „célja” a Horthy-rendszer megdöntése, a magyar gazdasági-társadalmi rend átalakítása, tehát nem „Magyarország megmentése”, illetve átmentése. Ez az elgondolás nem illett bele a „nagypolitika” akkori terveibe. A londoni magyar szervezetek ennek ellenére nagy vonalaiban elfogadták — az egység érdekében.

Károlyi, aki kezdetben rendkívül bizalmatlan volt Zsilinszkyvel és a „neofitákkal” szemben, meggyőződve a magyar követség egykori titkárának jóhiszeműségéről, tárgyalásokat kezdett vele az egységről. 1942 nyarán már közös nyilatkozatban tiltakoztak a Times-ben az újvidéki atrocitások ellen.⁴⁶ Az alkalmanként közös akciók, összejövetelek az L. M. K.-val is, ettől az időtől kezdve már rendszeresek voltak. A tárgyalások két vitás gyakorlati kérdésre koncentráltak és húzódtak el hónapokig. Az egyik az volt, hogy Zsilinszky demonstratív szakitson Eckhardtékkal, a másik pedig Károlyi elnökségének kérdése. Zsilinszkyék azért vitatták Károlyi elnökségét, mert az szerintük nem lett volna egyéb, mint csatlakozás az ő mozgalmához. Végül is kompromisszumos megegyezés született: Károlyi elfogadta a „koalíciós” elvet és Zsilinszky kötelezte magát írásos nyilatkozat megtételére, miszerint szakít Eckhardtékkal. Az „egyezmény” tervezett aláírásának napján, 1943. február 16-án Zsilinszky öngyilkos lett.⁴⁷ A megegyezésnek így nem lett gyakorlati eredménye, miután Károlyi a Szabad Magyarok Egyesületének új elnökével, Révai Andrással nem volt hajlandó együtt dolgozni „koalíciós” alapon, ők pedig változatlanul nem fogadták el Károlyi elnökségét.⁴⁸ „... ez a társaság teljesen elfogadta az én programomat, vagy helyesebben kisajátította — írta Károlyi Rákosi Mátyásnak — és így a koalíciónak jóformán nincs semmi értelme és tartalma. Ha elfogadják az én elnökségemet és programomat, akkor az minden csak nem koalíció.”⁴⁹

Az egységtörekvések kudarca után Károlyiban felvetődött az a gondolat, hogy olyan tanácsot kellene létesíteni, amely nem klubok koordinációján, egyesületek közötti kompromisszumokon nyugodnék, hanem politikai irányzatok, pártok személyi képviselőitén. Ez azonban a világháborús helyzetben nem valósulhatott meg.⁵⁰

⁴⁶ Szabad Magyar Szemle, 1942. jan. 24. Szabad magyar állásfoglalás a Jugoszláviában elkövetett atrocitásokkal szemben. A Times-ben is megjelent, Károlyi és Zsilinszky írták alá.

⁴⁷ A koalíciós megállapodás olyan volt, hogy ha de jure nem is Károlyi volt a vezető, de facto igen. „A nehezen megszületett egység biztosabb alapokon nyugszik, mint a felületesen összehasonított koalíciók” írta Károlyi Jászihoz. Miután a megállapodás személyekhez kötött volt, Zsilinszky öngyilkossága felborította azt. Zsilinszky magánélete problémái miatt lett öngyilkos.

⁴⁸ Károlyi Mihály — Dr. Mikseshez 1943. márc. 16-án: A Zsilinszkyvel kötött koalíciós megállapodást nem tartom érvényesnek — írja —, Zsilinszky képviselt valamit és valakiket, Révai — nézete szerint — nem képvisel senkit a N. Br. Sz. M. E.-en kívül. Így pedig nem tudta egyenlő félként elfogadni. P. I. Arch. 704. f. 127 ö. e. 27—28. l. és P. I. Arch. 704. f. 79 ö. e. 26. l.

⁴⁹ Károlyi Mihály — Rákosi Mátyáshoz 1943. febr. 26-án. P. I. Arch. f. 127 ö. e. 17. l. „A programban... az egyetlen különbség, hogy én huszonöt éve vallom programunkat, míg Zsilinszkyék mindössze huszonöt hete.” Uo. febr. 14-i levél.

⁵⁰ Károlyi Mihály Jászi Oszkárhoz és Vámbéry Rusztemhez 1943. jul. 20-án:

Az egységmozgalom sikertelenségének legfőbb oka, igazi akadály a valóságos, a korban valóságos cselekvés, illetve lehetőségének hiánya volt. Az „egységnek” annyiban lett volna ekkor jelentősége, hogy az angol hivatalos szervek ebben az esetben „tudomást vettek volna” magyar szervezet létezéséről. Hivatalos, vagy akár félhivatalos elismerésre — angol részről — az 1941—43-as időszakban nem lehetett számítani.

Az angol külpolitikát Közép- és Dél-Kelet-Európa irányában „a Németország feletti győzelem mindennél fontosabb kérdése szabta meg”. Elsődleges célja ebben az időszakban az volt, hogy Magyarország minél kisebb katonai erőkkel vegyen részt a Szövetségesek, elsősorban a Szovjetunió elleni háborúban, és gazdasági erőforrásait a lehetséges keretek között korlátozva bocsássa a hitleri Németország rendelkezésére.⁵¹ Másodszor az angol külpolitika 1941—43 között még komolyan számolt azzal a lehetőséggel, hogy Anglia döntően részt fog venni a Közép-Európa-i térség háború utáni politikai-gazdasági újjászervezésében. Ezeknek az elképzeléseknek az adott időszakban legjobban a Horthy—Kállay-rendszer esetleges „átállítása” felelt volna meg. Bár „... az angol politikában ugyan semmi jele nincs, hogy Kállayt vagy Horthyt kívánták volna hatalmon tartani, de arra törekedtek, hogy Magyarország kilépését az angolok irányítsák, mert ez feltétlen befolyásolta volna a háború utáni fejleményeket.”⁵²

E „nagypolitikai” kérdések árnyékában nem lehetett remény a londoni magyar emigrációs szervezetek politikai pozíciójának megváltoztatására. A háborús politika mérlegén összehasonlíthatatlanul „többet nyomtak a hadosztályok”, mint az otthon egyébként számottevő bázissal nem rendelkező emigránsok. Károlyi esetében nem is beszélve arról, hogy elvi baloldali elkötelezettsége a legkevésbé sem lett volna variálabilis esetleges politikai szerepvállalásokra.

Károlyi főbb vonalaiban jól látta az emigrációs szervezkedés helyzetét s igen korlátozott lehetőségeit és ő is „kizártnak” tartotta, hogy az angol kormány bármilyen formában elismerje őket.⁵³ Annál is inkább, mert viszonylag jó információkkal rendelkezett a magyar kormánynak a Szövetségesek felé irányuló közeledési kísérleteiről.⁵⁴ Fontosnak tartjuk ennek leszögezését, mert

Névszerint szóba került Jászi, Balásy, Böhm és az orosz emigráció magyar prominensei. P. I. Arch. 704. f. 127 ö. e. 75. l.

A nagypolitikához igazodva a Nagybritanniai Szabad Magyarok és a Londoni Magyar Klub kevés híján egységfrontot alakítottak. Radó Zoltán (L. M. K. elnök): „Ha Magyarország a hitleri Németország ellenfeleként kerül ki ebből a világegyéből, más szemekkel tekintenek rá, más elbírálás alá kerül. Végzetes lehet az országra, ha Németország összeomlása idején még mindig Németország oldalán áll” — a továbbiakban a kormány felelősségét taglalja „... az ellenzéknek le kell számolnia a Horthy—Kállay kormánnyal, amely kerékkötője annak, hogy az ország kijuthasson a háborúból” — szó sincs rendszerről — csak kormányról; Révai radikálisabb volt. — Révai András: Olaszország fegyverletétele és a magyarországi helyzet (előadás, 1943. szept. 19-én uo. Radó Zoltán bevezetője). A N. B. Sz. M. E. és az L. M. K. kiadása, London 1943. Károlyi is megemlékezik erről memoárjaiban „előállott az a paradox helyzet, hogy volt horthysták és kommunisták »hazafias« alapon szövetkeztek mozgalmam ellen.” Idézett kézirat 374. l.

⁵¹ C. A. Macartney: Hozzászólás a Ránki György és Juhász Gyula előadásáról folytatott vitához. Történelmi Szemle, 1973. évf. 3—4. sz.

⁵² Ránki György: Kelet-Közép-Európa második világháborús történeti irodalmának kérdései. Történelmi Szemle, 1973 évf. 3—4. sz.

⁵³ Károlyi Mihály — Jászi Oszkárhoz 1943. febr. 11-én. P. I. Arch. 704. f. 127 ö. e. 9. l. „Ami a »round table« akcióprogramját és lehetőségeit illeti, meglehetősen szkeptikus vagyok. Kizártnak tartom, hogy az angol kormány elismerjen bennünket. Az angol külpolitika még nem foglalt állást a magyar kérdésben.”

⁵⁴ Károlyi Mihály — Hatvány Lajoshoz 1943. márc. 6-án. M. T. A. Kézirattár Ms 5367/200.

van olyan nézet, amely Károlyi tevékenységét „ellenkirály” törekvésekkel kapcsolja össze.⁵⁵

Az angol politika Közép-Kelet-Európa — így Magyarország — irányában csak 1943—44 fordulóján, a nagy szovjet hadisikerek és Teherán után változott meg. Ekkorra ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy ebben a térségben csak olyan terveknek lesz realitásuk, amelyek a Szovjetunió támogatását bírják. Hozzájárult ehhez — az előbbiekhöz nem hasonlíthatóan — az is, hogy erre az időszakra bebizonyosodott, miszerint a Kállay-kormány béketapogatódzásai nem tudnak túllépni a „tapogatódzáson”.

Az angol hivatalos álláspont természetesen nem változott meg egyszerre és gyökeresen a magyar mozgalmakkal szemben. De hogy volt némi változás, azt jól dokumentálta az a tény, hogy a B.B.C., amely eddig mereven elzárkózott Károlyi nevének említésétől, 1944. január 1-én közvetítette „Újévi S.O.S.”-ét, először „néven nevezve őt”.⁵⁶ A londoni „politikai atmoszféra” kedvezőbbé válása a „tizenkettedik órá”-ban ismételten az összefogásra ösztönözte a baloldali magyarságot. 1944. március 15-én a Londoni Magyar Klub csatlakozott Károlyi „harci programjához” és így megalakult a magyar egység első igazi komolyabb szervezete a Londoni Magyar Tanács, melyhez április 21-én a Nagybritanniai Szabad Magyarok Egyesülete is csatlakozott.⁵⁷ „Minket a veszély órájában, a legtragikusabb órában a kötelesség érzése hozott össze. Itt vagyunk mindannyian angliai magyarok, hogy segítsünk a magyar népen és megtegyünk mindent, ami tőlünk telhető. Nem akarunk kormányt alakítani . . . Erről szó sem lehet. Mi csak tanácsadói, képviselői vagyunk a magyar népnek és útmutatói a nehéz napokban. A szabadságot Magyarországon kell kivívni. Mi csak kérve kérjük őket, tegyenek meg sokkal többet, mint amennyit lehet, mert Magyarország sorsa függ magatartásuktól . . . Vegyenek példát rólunk, fogjanak össze a német betolakodók és Horthyék ellen. Mi értük vagyunk itt és igyekszünk elvégezni kötelességünk” — foglalta össze Károlyi az Angliai Magyar Tanács alakuló ülésén a legfontosabb feladatokat.⁵⁸

⁵⁵ C. A. Macartney id. hozzászólásában:

„. . . bizonyos magyar emigráns körök és azok angol barátai azon igyekeztek, hogy az akkor itt tartózkodó Károlyi Mihályt jelöljük magyar ellenkirálynak és soroljuk Anglia hadi céljaihoz.” Károlyi és Macartney professzor között a háború alatti időszakban meglehetősen rossz kapcsolat volt. Macartney a B. B. C. magyar adásaiban az angol külpolitika aktuális vonalát képviselte, amely Károlyi szemében sok esetben nem volt más, mint a „Horthy rendszer meglegetése”.

⁵⁶ Ignótyus Pál — Hatvány Lajoshoz 1944. jan. 6-án. M. T. A. Kézirattár Ms 5367/74. Az eseményt „frontáttörés”-nek nevezi. A B. B. C. magyar adása a korábbiakban is közvetített üzeneteket, nyilatkozatokat Károlyitól, de soha nem nevezte meg. A későbbiekben Károlyi felhívásait közvetítették. Az Újévi S. O. S.-t közli Károlyi válogatott írásai, 142—147.

⁵⁷ P. I. Arch. 704. f. 39 ö. e. 30. l. A New Democratic Hungary és a Londoni Magyar Klub megállapodása.

⁵⁸ P. I. Arch. 704. f. 242 ö. e. 74. l.

Végül szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik külföldi levéltári kutatásaikból rendelkezésemre bocsátották a témámra vonatkozó anyagaikat.

A Columbia Jászi papers-ből L. Nagy Zsuzsa cédulaanyagát (a Napló és doboz számmal jelöltek) és Vezér Erzsébet Xerox-másolatait bocsátotta rendelkezésemre. Az U. S. National Archives-ből való információk Hajdu Tibor közlésein alapulnak. Cabriel Lorenz röpiratának másolatát Sipos Péter bocsátotta rendelkezésemre. Az emigrációs sajtóban való eligazodásban nagy segítségemre volt Markovits Györgyi idézett kézírata, akinek ezúton is szeretnék köszönetet mondani a szíves rendelkezésre bocsátásért.